

บทปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

อ้างอิง

Tsing, A. et al. (2024). *Field Guide to the Patchy Anthropocene: The New Nature*. California: Stanford University Press.

โดย

วิสุทธิ์ เวชวารากรณ์

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

บทนำ

ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดเรื่องมนุษยสมัย (Anthropocene) ได้รับความสนใจจากหลากหลายศาสตร์และสาขาวิชา ไม่ว่าจะเป็นมานุษยวิทยา สังคมวิทยา ธรณีวิทยา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ตลอดจนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีศึกษา ที่ผ่านมามีการเรียกศาสตร์และสาขาวิชาที่สนใจศึกษา มนุษยสมัยแบบรวม ๆ ว่ามนุษยศาสตร์สิ่งแวดล้อม (environmental humanities) (Chakrabarty, 2009; Haraway, 2016) อย่างไรก็ตาม การพิจารณามนุษยสมัย ส่วนใหญ่ยังเน้นไปที่ภาพใหญ่ระดับดาวเคราะห์ (planetary scale) ซึ่งมักมองข้ามหรือลดทอนความซับซ้อนเชิงพื้นที่และอำนาจที่แฝงตัวอยู่ใน รายละเอียดของชีวิตและสิ่งแวดล้อมในลักษณะต่าง ๆ (Bullard, 2005) หนังสือจากคณะผู้เขียนได้แก่ แอนนา ซิง (Anna Tsing) เจนนิเฟอร์ เดเกอร์ (Jennifer Deger) อัลเดอร์ เคลแมน แซ็กเซนา (Alder Keleman Saxena) และเฟยเฟย โจว (Feifei Zhou) ภายใต้ชื่อ *Field Guide to the Patchy Anthropocene* (2024) พยายามกระตุ้นให้ผู้อ่าน “ลงสนาม” เพื่อมองโลกยุคมนุษยสมัยผ่าน

สายตาที่พินิจขอบเขตเชิงพื้นที่และโครงสร้างพื้นฐานอย่างพินิจพิเคราะห์ผ่านแนวคิดมนุษยสมัยแบบหย่อม ๆ (patchy Anthropocene) ที่กระตุ้นให้มนุษยศาสตร์สิ่งแวดล้อมตระหนักว่า การเปลี่ยนแปลงของโลกที่มีมนุษย์เป็นตัวเร่งในปัจจุบันมิได้ราบคาบเสมอกันทั่วทั้งดาวเคราะห์ หากแต่เป็นไปในลักษณะที่ไม่สม่ำเสมอและมีจุดปะทุ (hotspots) ซึ่งเชื่อมโยงกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์สังคมอย่างแนบแน่น

โครงสร้างและสาระสำคัญ

ข้อสังเกตในเบื้องต้นที่น่าสนใจของหนังสือเล่มนี้คือการใช้คำว่า “Field Guide” ในชื่อหนังสือ ซึ่งถือเป็นการเน้นให้เห็นว่า การลงสนามเป็นหัวใจสำคัญของการทำความเข้าใจโลกที่ปริแตกเป็นหย่อม ๆ ในยุคมนุษยสมัย ไม่ว่าจะเป็นการสังเกตโครงสร้างพื้นฐาน สรรพสิ่งที่หลุดออกจากการควบคุมของมนุษย์ ไปจนถึงสภาวะความไม่เท่าเทียมทางนิเวศและสังคมในพื้นที่เฉพาะ การเป็น “Field Guide” ของหนังสือ ในทางหนึ่งจึงเป็นการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติในหน้าที่งานที่มีบริบทเฉพาะตัว คล้ายกับวิธีการใช้คู่มือดูธรรมชาติแบบดั้งเดิมที่เปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้ค้นพบและตีความสิ่งที่พบเห็นด้วยตนเอง เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น 12 บท ซึ่งคณะผู้เขียนจัดกลุ่มเป็น 4 ภาค ผู้เขียนขอสรุปโครงสร้างและสาระสำคัญของหนังสือในแต่ละภาคดังต่อไปนี้

ภาคที่หนึ่ง: หย่อมย่าน (patches)

เนื้อหาในภาคที่หนึ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของการสังเกตการณ์ภาคสนาม (field observation) ในการทำความเข้าใจโลกยุคมนุษยสมัยที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเชิงระนาบไปทั่วทั้งดาวเคราะห์แบบราบคาบ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบกระจายตัวเป็นหย่อมย่านเล็ก ๆ ซึ่งแต่ละหย่อมย่านมีบริบทเฉพาะของตนเอง คณะผู้เขียนเสนอว่าการจับตามองโครงสร้างพื้นฐาน อย่างถนน เขื่อน หรือระบบชลประทาน

จะทำให้เราเห็นชัดขึ้นว่าการเปลี่ยนแปลงแต่ละแห่งเผชิญผลกระทบทางนิเวศและสังคมในระดับที่แตกต่างกันอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นการสิ้นสุดของทรัพยากร การแปรปรวนของสภาพแวดล้อม รวมถึงปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ เหล่านั้น

ภาคที่สอง: การปริแตก (ruptures)

เนื้อหาในภาคที่สองเจาะลึกถึงจุดปะทุ (hotspots) ที่เกิดขึ้นเมื่อโครงสร้างพื้นฐานและความไม่เท่าเทียมทางสังคมและเชื้อชาติผสมผสานกันจนสร้างเงื่อนไขให้เกิดการแพร่กระจายของสารพิษและการรุกรานของสิ่งมีชีวิตสายพันธุ์ต่างถิ่น (alien species) สูงเกินกว่าที่มนุษย์จะควบคุมได้ ผู้เขียนยกกรณีตัวอย่างจากระบบอุตสาหกรรมหรือสถาปัตยกรรมเมืองที่ออกแบบโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบระยะยาว เมื่อสารเคมีและสิ่งมีชีวิตต่างถิ่นได้ช่องทางในการเคลื่อนย้ายผ่านระบบขนส่งขนาดใหญ่ เช่น ทางหลวง หรือเรือเดินสมุทร ก็ยิ่งกลายเป็นการโหมกระพือให้สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่ย่ำแย่อยู่แล้วเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็วมากขึ้น

ภาคที่สาม: ประวัติศาสตร์ของสิ่งอื่น (histories)

เนื้อหาในภาคที่สามชี้ชวนให้ลูกคิดถึงแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์ที่ไม่จำกัดให้อยู่แต่ในเรื่องเล่าของมนุษย์เท่านั้น หากแต่ยอมรับว่าสิ่งอื่น ไม่ว่าจะเป็น พืช สัตว์ เชื้อโรค หรือแม้กระทั่งสารเคมี ต่างก็มีศักยภาพกระทำการ (agency) ในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสังคมเช่นกัน ผู้เขียนตั้งคำถามต่อความเข้าใจเดิม ๆ ที่มักกำหนดว่ามนุษย์เป็นผู้หมุนวงล้อประวัติศาสตร์อยู่ฝ่ายเดียว ขณะที่ในความเป็นจริง การปะทะสังสรรค์ระหว่างประวัติศาสตร์ สังคม เช่น ความขัดแย้งทางการเมือง วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ กับประวัติศาสตร์ธรรมชาติ เช่น วงจรชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่นนอกจากมนุษย์ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ก็ถือได้ว่าเป็นกระบวนการร่วมที่ต้องรอง ปรับตัว และทับซ้อนกันไปมา ตัวอย่างการแพร่กระจายของเชื้อโรคข้ามถิ่นที่ส่งผลต่อ

สุขภาพชุมชน หรือการแทนที่สายพันธุ์ท้องถิ่นของพืชเศรษฐกิจซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตแบบเกษตรดั้งเดิม ล้วนทำให้เกิดข้อสงสัยที่ว่าทำไมเราเขียนและจดจำประวัติศาสตร์อย่างไร หากพบว่าสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เข้ามามีบทบาทในกระบวนการสร้างโลกมากกว่าที่เราเคยคาดคิด

ภาคที่สี่: กระบวนการสร้างความรู้ (epistemics)

เนื้อหาในภาคที่สี่เสนอวิธีคิดเชิงวิพากษ์ต่อโครงสร้างอำนาจในองค์ความรู้ผ่านแนวคิดการรบกวนความรู้ (piling) ซึ่งเป็นปฏิบัติการสร้างความรู้ที่อนุญาตให้โอบรับ (embrace) ความรู้หลากหลายสายเกี่ยวกับมนุษย์สมัยในมนุษยศาสตร์สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์ รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น มากองรวมกันโดยไม่ต้องหลอมเป็นเนื้อเดียวกัน ไม่ต้องจัดลำดับชั้น รวมถึงกำหนดกรอบทฤษฎีล่วงหน้า เพื่อเปิดพื้นที่ให้เห็นความซับซ้อนของโลกในหลายระดับ ผ่านการพิจารณาประวัติศาสตร์ที่หลากหลายของสิ่งอื่น มากกว่าที่จะให้ข้อสรุปแบบเดียวหรือบีบให้ทุกอย่างย่อลงในกรอบวิธีการวิจัยหนึ่ง ๆ และในขณะเดียวกันก็ชวนคิดเรื่องการรื้อปรับ (unbuild) โครงสร้างพื้นฐานบางส่วนที่เป็นอันตรายหรือหมดความจำเป็น ตลอดจนเปิดช่องทางสู่การออกแบบสังคมและสภาพแวดล้อมที่ยั่งยืนยิ่งขึ้น

ข้อถกเถียงและคุณูปการ

หนังสือ *Field Guide to the Patchy Anthropocene: The New Nature* ก่อให้เกิดความพัฒนาการทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติการในมนุษยศาสตร์ สิ่งแวดล้อมได้อย่างน่าสนใจ ประเด็นแรกคือการต่อยอดทางความคิดจากแนวคิดมนุษยสมัยในมิติที่ลึกลับในเชิงพื้นที่ ที่ผ่านมา ดิเพช จักรพาร์ตี (Dipesh Chakrabarty) (2009) เคยเสนอให้มองมนุษยสมัยในระดับดาวเคราะห์เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่ใหญ่เกินกว่าที่มนุษย์จะควบคุมได้ แต่หนังสือเล่มนี้เห็นว่าวิธีการดังกล่าวยังมองข้ามปัจจัยความไม่เท่าเทียมในระดับพื้นที่เฉพาะ ซึ่งแทรกตัวอยู่ในภูมิทัศน์ที่หลากหลายทางสังคม การขยับกรอบการพิจารณา

จากภาพรวมแบบกว้าง ๆ ของดาวเคราะห์ มาเป็นหย่อมย่านเล็ก ๆ ที่ร้อยเรียงกัน จึงช่วยเปิดมุมมองใหม่ให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นเฉพาะจุดได้ชัดเจนขึ้น

ประเด็นต่อมาคือการพลิกฟื้นของประวัติศาสตร์ธรรมชาติ (natural history) และความสำคัญของการสังเกตการณ์ภาคสนาม (field observation) หาก *Silent Spring* ของเรเชล คาร์สัน (Rachel Carson) (1962) เคยแสดงให้เห็นว่าสารพิษส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรงได้เพียงใดจากการศึกษาภาคสนาม หนังสือเล่มนี้ก็ชี้ให้เห็นว่าบทบาทของการลงสนามยังสามารถขยายไปสู่การทำความเข้าใจโครงสร้างพื้นฐานในฐานะที่เป็นตัวแปรสำคัญซึ่งกระตุ้นให้เกิดปรากฏการณ์การอาละวาด (feral effects) ในจุดปะทุต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการระบาดของสายพันธุ์ต่างถิ่นหรือการแพร่กระจายสารพิษ (Haraway, 2016) ก็ตาม กล่าวได้ว่า คณะผู้เขียนเรียกร้องให้การศึกษามนุษย์สมัยหันกลับไปสังเกตการณ์ชีวิตและปฏิกิริยาของทั้งมนุษย์และอมมนุษย์ ที่ไม่อาจถูกรวบไว้ด้วยตัวแบบของมนุษย์อันเป็นหนึ่งเดียว

ประเด็นที่สาม คือการเชื่อมโยงมนุษย์สมัยกับความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม (environmental justice) เข้ากับการเมืองของโครงสร้างพื้นฐาน (politics of infrastructure) งานศึกษาของโรเบิร์ต ดี. บุลลาร์ด (Robert D. Bullard) (2005) ชี้ว่าชุมชนชายขอบมักต้องเผชิญกับมลพิษมากกว่าชุมชนที่ไม่เป็นชายขอบ ในขณะที่คณะผู้เขียนก็ชี้ว่า สภาพเป็นหย่อม ๆ ของมนุษย์สมัยไม่สามารถแยกออกจากโครงสร้างอำนาจที่ยังรากผ่านประวัติศาสตร์ของอาณานิคมและทุนนิยมได้ ส่งผลให้ให้บางพื้นที่ตกเป็นซากอุตสาหกรรม หรือหลุมพิษ ได้ง่ายขึ้น สภาพการณ์ดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำคู่ขนานไปกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในยุคมนุษย์สมัยได้อย่างเด่นชัด

ประเด็นสุดท้ายคือการเปิดมิติของการอาละวาด (feral) ในสารเคมีและสรรพสิ่งที่หลุดออกจากการควบคุมของมนุษย์ ซึ่งแต่เดิมแล้ว คำว่า “feral” มักใช้สื่อถึงสิ่งมีชีวิตที่ถูกเปลี่ยนแปลงหรืออยู่ภายใต้การจัดการของมนุษย์ แต่หลุดออกไปจากแผนหรือการจัดการที่มนุษย์ออกแบบไว้ ตัวอย่างเช่น

หมูในฟาร์มที่หลุดเข้าไปอาศัยอยู่ในป่า แล้วหาอาหารด้วยการคุ้ยดิน ส่งผลให้โครงสร้างหน้าดินเปลี่ยนแปลงจนกระทบต่อการดำรงอยู่ของพืชและสัตว์อื่น ๆ เกิดการแพร่เชื้อโรคบางชนิดเข้าสู่ระบบนิเวศของป่า ตลอดจนถึงดูดสัตว์ผู้ล่าเข้ามาในบริเวณเมื่อประชากรของหมูเพิ่มจำนวนขึ้น ทว่าในหนังสือเล่มนี้เอง คาร์บอนไดออกไซด์หรือสารเคมีอื่น ๆ ก็อาจถูกมองว่ามีความสามารถที่จะเป็นผู้ล่าละวาดได้หากหลุดพ้นจากการควบคุมของมนุษย์ และก่อผลกระทบเหนือความคาดหมาย การเปิดมิตินี้จึงนับเป็นการขยายแนวคิดพลวัตของการก่อรูป (assemblage) (Latour, 2005) อันเป็นเหตุของการอาละวาดให้ครอบคลุมไปถึงวัตถุที่ไม่ได้มีชีวิตโดยตรงด้วย

สรุป

กล่าวได้ว่า หนังสือ *Field Guide to the Patchy Anthropocene: The New Nature* (2024) ถือเป็นผลงานชิ้นสำคัญที่ทำให้รอบคิดใหม่สำหรับศึกษายุคมนุษย์สมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นให้เห็นความเป็นหย่อมย่านเล็ก ๆ และความเป็นไปได้ในการลงสนามเพื่อสังเกตโครงสร้างพื้นฐานกับปรากฏการณ์การอาละวาด เมื่อสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์หลุดออกไปจากการควบคุม อีกทั้งยังเปิดทางให้นักวิจัย นักกิจกรรม และผู้กำหนดนโยบายได้ตั้งคำถามต่อความไม่เท่าเทียมและสภาพการละเลยปัญหาที่ถูกอำพรางไว้เมื่อเทียบกับงานศึกษาชิ้นก่อนหน้า อาทิ ข้อถกเถียงของจักรพาร์ตี (2009) ที่ดูเป็นการบรรยายภาพขนาดใหญ่ของการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม อาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้กระตุ้นให้มนุษยศาสตร์สิ่งแวดล้อมก้าวออกจากกรอบคิดแบบสากลไปสู่ภูมิทัศน์เฉพาะจุดที่จะช่วยฉายร่องรอยและความเปราะบางของผู้คน สรรพสิ่ง และพื้นที่ซึ่งมีบริบทเฉพาะ อย่างไรก็ตาม คำถามเรื่องการเปลี่ยนผ่านไปสู่ภาคปฏิบัติของแนวคิดการรวบกองความรู้และการรื้อปรับยังคงต้องอาศัยการผสานพลังทางการเมือง เศรษฐกิจ และสถาบันในเชิงปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการปรับลดโครงสร้างพื้นฐานที่นำไปสู่การสร้างผลกระทบ

เชิงลบ และสนับสนุนการเก็บรวบรวมความรู้แบบข้ามศาสตร์เกี่ยวกับมนุษย์สมัย
อย่างแท้จริงในอนาคต ถึงที่สุดแล้ว หนังสือเล่มนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงงานวิชาการ
ที่ชี้ให้เห็นปัญหาทั้งในเชิงแนวคิดและความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมเพียง
เท่านั้น แต่ยังมุ่งสร้างแรงบันดาลใจในการมองหา สังเกต และแก้ไขโลกที่
กำลังเผชิญปัญหาอยู่จริงอีกด้วย

บรรณานุกรม

- Bullard, R. D. (2005). *The Quest for Environmental Justice: Human Rights and the Politics of Pollution*. San Francisco: Sierra Club Books.
- Carson, R. (1962). *Silent Spring*. London: Penguin Books
- Chakrabarty, D. (2009). The Climate of History: Four Theses. *Critical Inquiry*, 35(2), 197–222.
- Haraway, D. (2016). *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Tsing, A. L., Deger, J., Keleman Saxena, A., & Zhou, F. (2024). *Field Guide to the Patchy Anthropocene*. California: Stanford University Press.

